

Sistematsko rekognosciranje atara sela Zarube i Žabari

Obilaskom terena konstatovano je jedanaest lokaliteta, od toga šest novih koji su dopunili već postojeću hronološku sliku po pitanju života u različitim vremenskim periodima. Nalaz srednjepaleolitskih alati, s obzirom na kontekst, otvara mogućnost nalaza paleolitskog staništa ili stanice na otvorenom, što je retkost na teritoriji Srbije. Tumuli bronzanog doba ukazuju na postojanje naselja u neposrednoj blizini. O životu u antici može se samo naslućivati, dok prisutnost grobalja i pojedinačnih spomenika inicira postojanje srednjovekovnih naselja.

Uvod

Iako je oblast Zaruba i Žabara istraživana od samog početka arheoloških istraživanja zapadne Srbije, do sada nisu dobijene najjasnije informacije o distribuciji i zastupljenosti lokaliteta u odnosu na periode.

U oba sela prisutni su krečnjački oblici reljefa, odnosno vrtače kao karakteristika valjevskog kraja. Najčešće se javljaju u nizovima, prateći klasifikovanu dolinsku mrežu (Lazarević 1996: 14), ali se javljaju i slobodno raspoređene na kraškim površinama. Vratače ovog kraja su obrasle samoniklom vegetacijom ili se obrađuju.

Selo Žabari nalazi se jugoistočno od Valjeva. Ovo selo je razbijenog tipa, gde su kuće grupisane u šest glavnih zaseoka. Od oblika reljefa dominantne su vrtače, najkoncentrisanije na južnom kraju, raspoređene po rubu kotlinskog dela koji je najgušće naseljen. U Žabarima su glavni izvori Žabarska reka, Zlatar (obe rečice leti presušuju) i dve vrtače na dnu ispunjene vodom (Pavlović 1907: 676). Žabari su prekriveni oranicama, a šuma se prostire jedino uz

zaseok Brankovići, za razliku od Zaruba koje su većim delom pošumljene.

Zarube se nalaze na istočnoj strani dračičke krečnjačke visoravni, u samom susedstvu Žabara (Pavlović 1907: 676). Razbijenog su tipa, a kuće su smeštene najčeće po obodima vrtića. Jedina tekuća voda je potok Bukovik, ali postoji više izvora sa kojih se selo snabdeva.

Ranija istraživanja

Prva arheološka istraživanja u selima Žabari i Zarube vršili su još 1893. Mihailo Valtrović i dr. Đoko Jovanović, kada je u Žabarima pronađeno i otkopano osam praistorijskih tumula. Dve humke, na imanju Brankovića, su imale kamene postelje građene od sitnog, nepravilnog kamena sa ostacima pokojnika. Treća bobja, koja se nalazila na njivi preko puta druge, sadržala je pokojnika položenog u zgrčenom položaju bez kamene podloge. Valtrović pominje još dve humke: jedna je bila potpuno razvučena "sravnjena sa zemljom" od strane vlasnika Mite Stevanovića, a druga u posedu Jovice Stevanovića merila je 9 m u prečniku, sa očuvanom visinom od jednog metra, i na njoj nisu vršena iskopavanja. Značajno je pomenuti grupaciju humki na zemlji Milana Ilića, od kojih je jedna iznosila 9 m u prečniku, sa pokojnikom prekrivenim "naročitim redom kamena", a u drugoj, približno iste veličine, pronađena je

*Vojkan Milutinović (1983), Vrnjačka Banja, Mike Filipovića 1, student 2. godine arheologije
Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*

Jelena Živković (1986), Obrenovac, Nemanjina 130, učenik 3. razreda Gimnazije u Obrenovcu

Strahinja Ljiljak (1988), Bač, Save Kovačevića 49, učenik 1. razreda Elektrotehničke škole u Bačkoj Palanci

MENTOR:
Vojislav Filipović, ISP

urna. Poslednja otkopana humka se nalazila na potezu zvanom Krušik, na parceli čiji je vlasnik Aksentije Lukić. Ovde je pronađen skelet odrasle individue sa duguljastim kamenom koji je bio položen uz lobanju, a na 1 m udaljenosti ležao je skelet deteta.

Najiscrpniji opis Valtrović posvećuje tumulu iz Zaruba. Publikujući u *Starinaru* iz 1893. godine "Preistorijske starine u Valjevskom i Podrinskom okrugu" daje i crtež celokupnog grobnog inventara iz tumula. U Zarubama su nađeni muški i ženski skelet sa kojim je pohranjena još jedna lobanja. Skelet muškarca bio je položen u kovčeg u zgrčenom položaju okrenut na desno sa sklopljenim rukama na grudima. Na poklopcu kovčega pronađen je bronzani nož i tri zdrobljene keramičke posude. Pored lobanje je pronađena i alka minduše od bronz, sa koje je verovatno otpao krupan zmasti deo (Valtrović 1893: 80). Vratni deo ženskog skeleta je bio prekriven spiralnim i prstenastim perlicama od metala.

U delu "Naselja i poreklo stanovništva Kolubare i Podgorine", Ljubomir Pavlović ističe da se u središtu Žabara nalaze Stare kuće i Selišta, mesta na kojima se raspoznaju kamene međe i zidine starih naselja, a pripisuje ih Đokićima i Mirkovićima, dvema najstarijim porodicama u selu (Pavlović 1907: 670). Prilikom obilaska terena nisu zatečeni pomenuti ostaci. Od starina u Zarubama navodi Mađarsko groblje na brdu Devedžinac, sa pločama ali bez potpisa (Pavlović 1907: 677).

Sistematsko rekognosciranje na teritoriji zapadne Srbije vršeno je 1953. godine pod rukovodstvom Đurđa Boškovića. Tokom ove kampanje, Milutin Garašanin beleži lokalitete Parlog i Lokve u Žabari. Na oba lokaliteta se nalazio po jedan tumul. On napominje da je na tumulu sa potesa Lokve verovatno Valtrović vršio iskopavanja (Garašanin 1953: 9). U Zarubama je Garašanin zabeležio lokalitet Mađarsko groblje na kome se nalaze ploče uglavnom "neuglačane, grube površine" i konstatovao da se radi o srednjovekovnoj ili nekropoli turskog perioda (Garašanin 1953: 200).

Polaznici Istraživačke stanice Petnica Danijel Reljić i Slavica Tomašević su 1993. godine vršili rekognosciranje gornjeg toka Lepenice, čiji tok zahvata teritoriju sela Žabari, tj. istočnu stranu brda Čalija koja se spušta do same reke. Cilj njihovog istraživanja je bilo precizno lociranje tumula koje opisuje Valtrović. Na padinama su locirana četiri lokaliteta (Reljić i Tomašević 1993: 45)

Cilj i problem istraživanja

Prethodnim istraživanjima sela Zarube i Žabari konstantovani su praistorijski tumuli i srednjovekovne i poznije nekropole. Cilj ovog istraživanja bilo je sistematsko rekognosciranje ove teritorije. Zadatak je bio da se proverí stanje lokaliteta koji su locirani u ranijim istraživanjima, kao i da se pronađu nova nalazišta (Garašanin 1953: 9). Do sada na ovoj teritoriji nisu utvrđeni ostaci ranijih naselja, a ona su sigurno postojala, jer o njima svedoče nekropole iz perioda praistorije i srednjega veka. A ako se pođe od pretpostavke da su se nekropole pod humkama nalazile u blizini naselja, onda se ovaj problem pomera u praistoriju (Lazić 1989). Jedino Ljubomir Pavlović ističe da se u Žabarima nalaze ostaci zidina starijih naselja, ali ovo nije potvrđeno istraživanjima koja su kasnije vršena.

Opis istraživanja

Istraživanje se odvijalo u tri faze.

U prvoj fazi pregledana je ranije publikovana literatura. Iz starih publikacija notirani su svi podaci prikupljeni predhodnim terenskim aktivnostima, koji su mogli da koriste u daljem radu. Definisane su karakteristike reljefa i hidrografska mreža teritorije koja je planirana da se obiđe. U tu svrhu korišćena je topografska karta Valjevo 4-2 (Bačevci), u razmeri 1:25 000.

U drugoj fazi je izvršeno sistematsko rekognosciranje sela Zarube i Žabari, koje je trajalo pet dana. Žabari su obilaženi četiri dana. U ovoj fazi je obavljen i razgovor sa meštanima (intervju), koji su nas uputili na potencijalne lokalitete. Zarube, čija je teritorija skoro cela pod šumom, obilažene su jedan dan.

Na terenu su lokaliteti fotografisani i skicirani, locirani na topografskoj karti i upisani u terenski dnevnik. Pokretni nalazi sa lokaliteta su prikupljeni i doneseni u ISP, gde su posle pranja i analitičke obrade pohranjeni u arheološki depo. Svi lokaliteti su ubeleženi u R-kartone, što je standardan dokumentacioni karton programa arheologije ISP.

U trećoj fazi je izvršena analiza i hronološko opredeljenje pokretnog materijala. Podaci prikupljeni na terenu su obrađeni i počelo se sa pisanjem rada. Ova faza je započeta u toku letnjeg seminara u ISP i trajala je naredna dva meseca.

Rezultati

1. Žabarsko groblje

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7416.450 y: 4897.200 z: 370

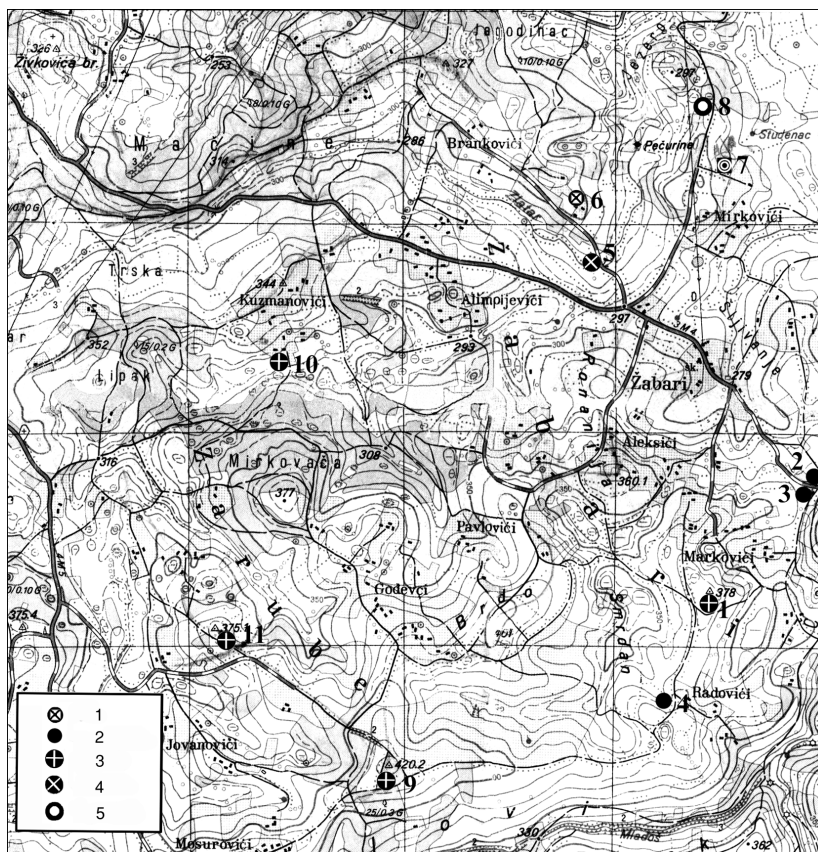
Naseljeno mesto: Žabari

Vrsta lokaliteta: nekropola sa stelama

U okviru savremenog groblja u Žabarima, u zaseoku Markovići, na koti 378, nalazi se starija nekropola. Zbog visoke vegetacije nije bilo moguće precizno prebrojati spomenike, ali je procenjeno da ima oko 100 uspravnih ploča – stela. Prema načinu obrade i ornamentici mogu se izdvojiti tri tipa nadgrobnih obeležja.

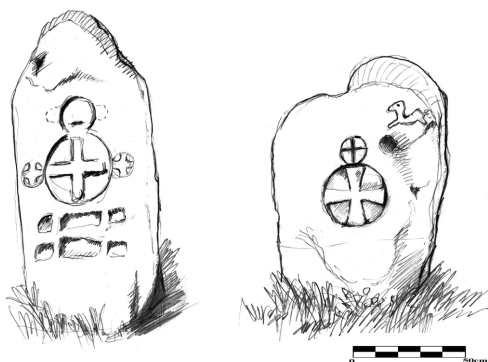
I tip karakterišu dva vertikalna usadnika od žučkastog peščara sa antropomornim predstavama. Predstave su krajnje stilizovane i izvedene kombinovanjem manjih i većih krugova sa upisanim krstovima tako da odaju utisak ljudske figure. Prva ploča je kvadratnog oblika, a telo je predstavljeno većom

kružnicom podeljenom ravnokrakim krstom na četiri jednaka dela, dok je glava prikazana u vidu manje kružnice takođe sa upisanim krstom (slika 2). U gornjem desnom uglu, iznad glave, nazire se urezana figura konja u trku. Drugi usadnik je oblika kvadra i završava se u vidu dvoslivnog krova. Nešto složenija predstava pokojnika izvedena je već pomenutim geometrijskim oblicima, s tim što je sada u pitanju raščlanjeni krst, čija se dva kraka završavaju opkruženim manjim krstićima. Na taj način su izvedene ruke. Na glavi se od facijalnih crta razaznaju jedino usta šematski predstavljena krivom linijom. Cela figura je postavljena iznad pravougaonika koji presecaju noge pokojnika. Ljudsko telo je svedeno na formu krsta koji se završava kružnim završetkom (glavom) (slika 2). Ovaj fenomen je prisutan kod srednjevekovnih nadgrobnih spomenika u oblasti Rasa. Na pojedinim primerima ljudske figure se gotovo potpuno pretvaraju u antropomorfne krstove (Erdeljan 1996: 65). Najbliže analogije mogu se uspostaviti sa nekropolama u dolini reke Ljudske



Slika 1.
Mapa istraživanog područja sa ucrtanim lokalitetima

Figure 1.
Map of surveyed area with archaeological sites

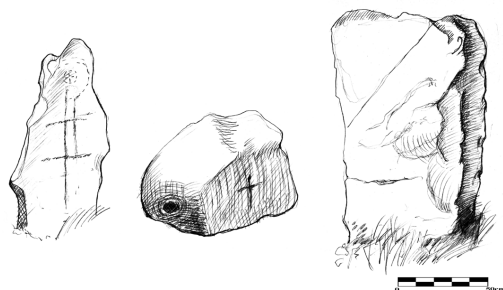


Slika 2. Lokalitet Žabarsko groblje: nadgrobne ploče sa antropomorfnim krstovima – I tip; na desnoj je urezana figura konja u trku

Figure 2. Graveyard at Žabari: funeral monuments with anthropomorphic crosses – type I; on the right one is the representation of a horse

(Pope, Donji titari), te sa tamošnjim spomenicima gde su stilizovanjem dobijene slične forme. Njihova sekundarna upotreba krajem XVI veka pri izgradnji crkava u starom Rasu, pomera im datovanje najmanje jedan vek unazad, odnosno na kraj XV do početka XVI veka. Ovde se međutim radi o sličnom načinu predstavljanja, ali su oblici usadnika atipični za prelaz iz XV u XVI vek i stoga je prihvatljivija pretpostavka da su u pitanju usadnici iz XVIII veka koji podražavaju stariju tradiciju ukrašavanja.

II tipu pripadaju neobrađeni kameni blokovi i ploče, koji su zastupljeni u najvećem broju. Većina ovih amorfnih usadnika je neornamentisana i napravljena od trošnog krečnjaka i usled atmosferskih uticaja promenili su svoj prvobitan oblik (devastirani) (slika 3). Na izvesnom broju urezane su predstave krsta golgote i ravnokrakog krsta. Određene analogije za ovakav tip spomenika možemo pronaći u blizini manastira Sopoćani, gde se neobrađeni, te grubo pritesani pločasti usadnici pojavljuju već krajem XIV i početkom XV veka (Erdeljan 1996: 96). Mora se uzeti u obzir običaj postavljanja ovakvih grobnih obeležja do kraja XIX veka, shodno tome i mogućnost njihovog kasnijeg datovanja. Pored jednog nadgrobnog belega sa urezanim antropomorfnim krstovima (slika 3), pronađeno je 7 fragmenata loše pečene grnčarije sive boje rađene na vitlu. Svi pripadaju istoj posudi, a

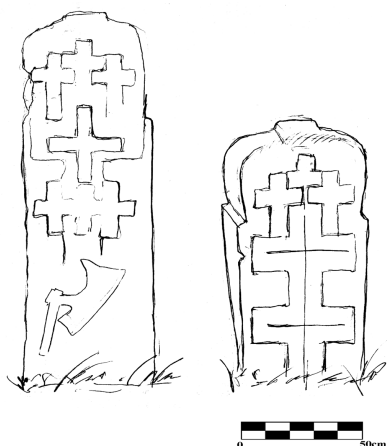


Slika 3. Nadrobni beleg sa ucrtanim antropomorfnim krstovima – II tip (lokalitet Žabarsko groblje)

Figure 3. Site graveyard at Žabari: funeral monuments with engraved anthropomorphic crosses – type II

sigurno je u pitanju manji kuhinjski lonac razgrutog oboda. Pet fragmenata ima plastične horizontalne trake sa kanelurama, a ispod se nalazi još jedan red trougaonih utisnutih ornamenata (slika 5). Keramika se hronološki može okvirno opredeliti u vreme XVIII-XIX veka sto bi pouzdano ukazalo na ispravnost mlađeg datovanja. Ujedno treba pomenuti da su ulomci zatečeni na samoj površini tla, te mogućnost upotrebe ove posude prilikom daća u kontekstu starijeg groba. Treba istaći da su na ovim spomenicima 1993. godine uočeni antropomorfni motivi kojih danas nema ili se raspoznaju samo u obrisima.

U III tip ubrajaju se pravougaone uspravne ploče sa zaobljenim gornjim delom, a isti sa sigurnošću možemo pripisati ovdašnjem stanovništvu koje je pre oko 200 godina doseljeno. Raspoređeni su u okvirima savremenog groblja. Ističu se dva spomenika koja su ornamentisana višestrukim krstom u plitkom reljefu, dok se sa zadnje strane nalaze natpisi. Jedan je ukrašen krstom, a na drugom se kao dodatni element pojavljuje sekira (slika 4). Prema očuvanom natpisu iz 1826. godine i usled velike sličnosti, datuju se u XIX vek. Od lokalnog stanovništva je dobio podatak da su ovo dva najstarija spomenika (grobovi vojvoda), na koje je očuvana uspomena u kolektivnom sećanju. Starija nekropola je meštanima nepoznata i za nju je prisutan toponim Tursko groblje.



Slika 4. III tip nadgrobnih ploča na lokalitetu Žabarsko groblje

Figure 4. Graveyard at Žabari: funeral monuments of type III

2. Lokalitet Parlog I

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7416.925 y: 4897.800 z: 315

Naseljeno mesto: Žabari

Vlasnik: Milutin Stefanović

Vrsta lokaliteta: praistorijski tumul, bronzano doba

Lokalitet Parlog I se nalazi na tzv. Parlog njivi, sa desne strane puta Klinci-Žabari (prostire se u pravcu severoistok-jugozapad), na raskršću koje meštani zovu Lazića vratnica. Ovaj tumul je velikih dimenzija – 19×23 m, očuvane visine nešto više od 50 cm i udaljen je 11 m od vrtače koja pokriva veći deo pomenute parcele. Tumul se datuje u bronzano doba (Jež i Starović 1994: 374). Važno je napomenuti da vlasnik ima nameru da vrtaču popuni zemljom sa tumula u cilju izravnavanja terena.

3. Lokalitet Parlog II

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7416.900 y: 4897.725 z: 315

Naseljeno mesto: Žabari

Vlasnik: Vidosava (Stefanović) Urošević

Vrsta lokaliteta: praistorijski tumul, bronzano doba

Lokalitet Parlog II se nalazi se u produžetku Parlog njive koju preseca put Klinci-Žabari. Ovaj tumul je dosta manji od prethodnog, dimenzija 11×8 metara i očuvane visine 30 cm. Nalazi se na 23 m od vrtače. Tumul pripada bronzanodobskom periodu (Jež i Starović 1994: 374).

4. Lokalitet Lokve

Karta: Bačevci 096-4-2

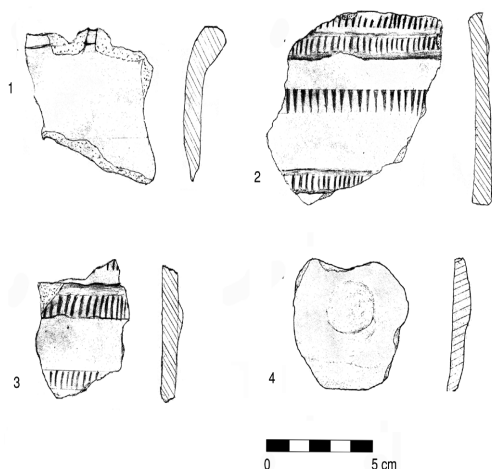
Koordinate: x: 7416.250 y: 4896.750 z: 320

Naseljeno mesto: Žabari

Vlasnik: Boža Stefanović

Vrsta lokaliteta: praistorijski tumul, bronzano doba

Lokalitet Lokve se nalazi u zaseoku Radovići, desno od puta koji se prostire u pravcu sever-jug od Žabarskog groblja ka potesu zvanom Lokve. Tumul je dimenzija 21×19 m, i pripada bronzanom dobu (Jež i Starović 1994: 374). Vrh tumula je zaravnjen, pa nije moguće utvrditi prvobitnu visinu. Najverovatnije je u pitanju tumul na kome je 1893. godine iskopavanja vršio Mihailo Valtrović, a obiden je 1953. godine od strane Milutina Garašanina.



Slika 5. Fragmenti ornamentisane keramičke posude

Figure 5. Decorated ceramic fragments

5. Lokalitet Zlatar

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7415.900 y: 4898.800

Naseljeno mesto: Žabari

Vlasnik: Stanoje Đokić

Vrsta lokaliteta: paleolitsko nalazište

Lokalitet Zlatar se nalazi na preseku puta, koji se prostire u pravcu severoistok-jugozapad od zaseoka Brankovići ka centru sela, i sliva potoka Zlatara. Dimenzije lokaliteta iznose 45×70 m. Na njivi koja se nalazi sa desne strane puta, na uzdignutom platou neposredno uz tok potoka, konstatovana je znatna količina kremene sirovine i mali broj retuširanih alatki.

6. Nalazište Boevića grob

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7415.140 y: 4899.200

Naseljeno mesto: Žabari

Vlasnik: ? Ranković

Vrsta lokaliteta: usamljeni spomenik, XIX vek

U zaseoku Brankovići, sa desne strane puta koji vodi za Rogljević, na parceli pod šumom pronađen je usamljen nadgrobniak. U pitanju je spomenik tipa uspravne četvrtaste ploče sa predstavom krsta, dimenzija 79×50×30 cm. Spomenik je utonuo u zemlju i dosta je nakrivljen. Pouzdano datovanje ovog grobnog belega nije moguće, jer ne postoje nikakve stilске karakteristike koje bi ga činile hronološki osetljivim. Od meštana je dobijena informacija da se ovo mesto zove Boevića grob, stoga se može naslutiti da se radi o XIX veku.

7. Lokalitet Studenac I

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7416.800 y: 4899.400

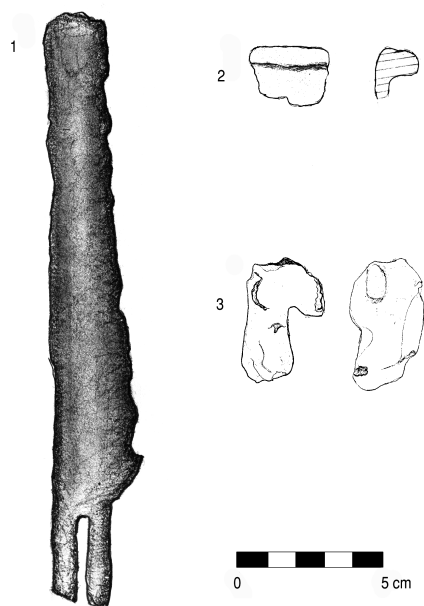
Naseljeno mesto: Žabari

Vlasnik: Njiva 1 – Ljubisav Mirković

Njiva 2 – Ljubisav Mirković

Vrsta lokaliteta: višeslojno nalazište, antika i srednji vek

Na istočnoj strani udoline zvane Studenac, koju čini nekoliko velikih vrtča, konstatovan je lokalitet sa leve strane puta Rogljević-Žabari, koji se prostire u pravcu sever-jug, i obuhvata dve njive čiji su vlasnici različite osobe. Pronađena je srednjepaleolitska kремена postruška belo-žute boje, deo torza braon-sive figurine (ili je u pitanju abradirana drška, slika 6/3) i kremeno jezgro, kao i fragment oboda sa vratom plitke zdele bele boje rađene na vitlu verovatno antičke



Slika 6. Nalazi na lokalitetu Studenac u Žabarima

Figure 6. Finds from the site Studenac, Žabari

proizvodnje (slika 6/2). Na susednoj njivi pronađen je гвоздени nož (slika 6/1), dosta oštećen korozijom, ali se okvirno može opredeliti u srednji vek.

8. Lokalitet Studenac II

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7616.400 y: 4895.550 z: 285

Naseljeno mesto: Žabari

Vlasnik: Dragan Đokić

Vrsta lokaliteta: topionica, srednji vek

Nalazi se na njivi sa desne strane uz put Rogljević-Žabari na oko 100 m od lokaliteta Studenac I. Veličina lokaliteta je 30×100 m, a na celoj parceli je izorana šljaka čija je koncentracija najveća u južnom delu njive. Ukoliko uzmemo u obzir blizinu lokaliteta, može se izneti pretpostavka da je u pitanju antički ili srednjovekovni metalurški objekat.

9. Groblje u Zarubama

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7414.800, y: 4896.325, z: 417

Naseljeno mesto: Zarube

Vrsta lokaliteta: nekropola sa pločama, od XIV-XV do XVIII veka

Groblje u Zarubama se nalazi na najuzvišenijem mestu u selu, na tzv. brdu Devedžincu na koti 420.2. U produžetku savremenog groblja nalazi se starija nekropola koja se pruža ka istoku. Spomenici su tipa položenih ili uspravnih nadgrobnih ploča, velikih dimenzija. Uočeno je da su u pitanju velike neornamentisane pravougaone ploče, pretežno grubo obrađivane, a uz njih se pojavljuju i amorfne ploče. Na pločama koje nisu obrasle rastinjem nisu konstatovani natpisi i predstave. Zatečeno je nekoliko neobrađenih uspravnih nadgrobnih belega, analognih onima iz Žabara. Zbog velike zapuštenosti lokaliteta, spomenike nije bilo moguće prebrojati. Mogu se uočiti dve faze sahranjivanja.

Starija faza vezuje se za položena obeležja zastupljena širom Srbije a najbliže na nekropoli u Dićima i oko crkve u Gračanici. Ova dva groblja, većim delom arheološki istražena i opredeljena u drugu polovinu XIV i XV vek, omogućavaju dosta precizno datiranje ploča zatečenih na nekropoli sela Zarube.

U malom broju prisutni uspravni amorfni usadnici iniciraju postojanje mlađe faze, koja je hronološki podudarna drugom tipu spomenika žabarskog groblja. Meštani lokalitet nazivaju Mađarsko groblje.

10. Lokalitet Tursko groblje

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7416.350 y: 4898.450 z: 315

Naseljeno mesto: Zarube

Vlasnik: Slavko Vićentijević

Vrsta lokaliteta: nekropola sa stelama, XVI-XVIII vek

Lokalitet se nalazi u dvorištu Slavka Vićentijevića, severno od zaseoka Kuzmanovići, neposredno uz glavni seoski put. Na danas ograđenoj parceli, nalazi se desetak nadgrobnih belega. Po kazivanju vlasnika, nekropola je do pre 20 godina brojala stotina spomenika i prostirala se i na susedna dvorišta, ali je znatan broj njih devastiran i iskorišćen kao građevinski materijal. Najinteresantnija je uspravna ploča dimenzija 56×30×50 cm sa antropomorfnom predstavom i krstom, gotovo istih karakteristika koje imaju predstave sa žabarskog groblja, opredeljene u tursko doba. Na ovoj nekropoli zatečena su još tri usadnika sa predstavom krsta i jedna položena ploča. Grubo su klesani, rađeni od trošnog krečnjaka i u velikoj meri oštećeni. Ovakav način ukrašavanja osoben je od XVI-XVIII veka.

Na nekih 50 m istočno od ove nekropole, sa desne strane puta nalazi se nadgrobnik kockastog

oblika sa predstavom krsta dimenzija 45×47×66 cm. Gomji deo je u obliku krova na četiri vode, a stranice su približno jednake dužine tako da beleg podseća na kuću. Spomenik je polomljen, i odvojen od postamenta na kome je stajao.

11. Usamljeni spomenik

Karta: Bačevci 096-4-2

Koordinate: x: 7414.185 y: 4898.075 z: 375

Naseljeno mesto: Zarube

Vlasnik: Zoran Vićentijević

Vrsta lokaliteta: usamljeni nadgrobnni spomenik, XVII-XVIII vek

Ovaj spomenik konstatovan je na livadi sa leve strane puta od kuća Vićentijevića do groblja u Zarubama, oko 300 m pre groblja na koti 375. U pitanju je uspravna ploča (usadnik) sa antropomorfnom predstavom i krstom dimenzija 135×75 cm. Motiv je stilizovan geometrizacijom i ekvivalentan je predstavama sa žabarskog groblja, s tim što je ploča nesto većih dimenzija.

Diskusija i zaključak

Nalazi sa lokaliteta u atarima sela Žabari i Zarube pokazuju dug kontinuitet ljudskog života na ovim prostorima. Ostaci materijalne kulture sežu čak do paleolita, a brojnost artefakata sa lokaliteta Zlatar ukazuje na aktivan ljudski život i tokom srednje faze ovog perioda.

Period bronzanog i gvozdenog doba se vezuje za tumule. Prva planska istraživanja praistorije na teritoriji Srbije vršili su Mihailo Valtrović i Đoko Jovanović upravo na tumulima zapadne Srbije. Neki od tumula u Žabarima koje opisuje Valtrović su nestali, verovatno su uništeni od strane meštana. Karakteristično je da se tumuli nalaze u neposrednoj blizini vrtića. Postavljanje tumula na obodima, a neretko i u vrtićima konstatovano je na teritoriji sela Robaje – potez Tusto brdo iznad reke Lepenice, koja predstavlja prirodnu granicu ova dva sela. Takav položaj tumula u odnosu na vrtić opšta je karakteristika ovog područja.

Iz perioda antike je pronađen samo jedan fragment keramike. Na osnovu ovog jednog nalaza ne može se puno zaključiti o životu ljudi na ovoj teritoriji u antici, ali je on svakako postojao. Na pojedinim tumulima iz praistoriskog perioda u valjevskom kraju (Zarube), nalažen je materijal iz rimskog perioda koji je vero-

vatno pripadao mlađem horizontu sahranjivanja u ovim grobnicama (Jovanović 1985: 59).

Kada je u pitanju period srednjeg veka, prisustvo stanovništva na ovim prostorima potvrđuje se grobljima i pojedinačnim spomenicima. U atarima sela Žabari i Zarube ne postoji nijedna crkva ili manastir iz tog perioda. Tokom rekognosciranja nisu pronađeni nikakvi ostaci starijih sakralnih objekata, što nije neobično ukoliko izostaju toponimi Crkvina ili Crkvište. Četiri nadgrobnika sa antrpomornim predstavama na području ovih sela upotpunjuju sliku o rasprostranjenosti ovih spomenika u zapadnoj Srbiji. Način stilizacije i motivi ukazuju na srodnu grupu spomenika verovatno klesanih od strane istog majstora koji je u XVIII veku opskrbljivao stanovništvo. Današnje stanovništvo doseljeno je početkom XIX veka, pretežno iz Crne Gore i Hercegovine, na ovu teritoriju. Zatečena seoska groblja njima su nepoznata, te se stoga javljaju uobičajeni toponimi – Mađarsko i Tursko groblje, iako su u pitanju srpska srednjovekovna ili poznija groblja. Najčešći motiv na ovim spomenicima je krst. Svi su rađeni od trošnog krečnjaka koji je karakterističan za ove predele i uglavnom su dosta oštećeni ili su utonuli u zemlju. Najveći broj spomenika nema neki poseban oblik niti su ornamentisani. U Žabarima su dominantne uspravne ploče, dok u Zarubama dominiraju položene ploče osobene za nekropole kasnog srednjeg veka.

Treba imati u vidu da su ovi lokaliteti pretežno nezaštićeni. Tumul na lokalitetu Parlog I je pod zaštitom države, međutim njegov vlasnik to očigledno ne zna, pa namerava da ga raskopa. Nekropole u oba sela su potpuno obrasle gustom vegetacijom, što samo ubrzava proces propadanja ovih nadgrobnih obeležja.

Literatura

Erdeljan J. 1996. *Srednjovekovni nadgrobni spomenici u oblasti Rasa*. Beograd/Novi Pazar: Arheološki institut/Muzej "Ras"

Garašanin M. i D. 1953. Praistoriska nalazišta u Srbiji. U *Arheološki spomenici i nalazišta u Srbiji*, tom I (ur. D. Bošković). Beograd: Naučna knjiga, str. 9, 169. i 200.

Jež Ž. i Starović A. 1994. Arheološki lokaliteti i nalazišta u valjevskom kraju. U *Valjevac* (ur. Z.

Joksimović i Z. Ranković). Valjevo: Preduzeće za proizvodnju, promet robe i usluge, 369-380.

Jovanović A. 1985. Nalazi iz rimskog perioda u valjevskom kraju. Saopštenja sa 6. skupa arheologa Srbije, str. 183-188.

Lazarević R. 1996. *Valjevski kras*. Beograd: Srpsko geografsko društvo

Lazić M. 1989. *Topografija i tipologija praistoriskih tumula u Srbiji i Crnoj Gori*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja

Pavlović Lj. 1907. *Kolubara i Podgorina*. Valjevo: Napred

Reljić D. i Tomašević S. 1993. Bronzanodopski lokaliteti valjevskog kraja – problemsko rekognosciranje gornjeg toka Lepenice. *Petničke sveske*, 33: 42.

Valtrović, M. 1893. Preistoriske starine u valjevskom i podrinskom okrugu. *Starinar SAD*, (X): 78.

Vojkan Milutinović, Jelena Živković and Strahinja Ljiljak

Field Survey of Zarube and Žabari Villages

During the field survey of villages Žabari and Zarube six new archaeological sites were found, which complemented the already existing picture of humans in different periods of time. A find of middlepaleolithic tools opened the possibility of finding a paleolithic station, which is very rare on the territory of Serbia, because sites from this period are mostly limited to caves. The Bronze Age tumuli indicate settlement in the vicinity, but this has not been found yet. The antique period was presented with just one archaeological pottery fragment.

The medieval age necropolis in Zarube, with massive laid slabs typical for the period of XV-XVI century, graves from the turkish period and individual tombstones confirm the fact that there were medieval settlements.

